

ANALIZA DYNAMIKI ZJAWISK (*dok.*)

1. szereg czasowy, chronologiczny (momentów, okresów)
2. średni poziom zjawiska w czasie (średnia arytmetyczna, średnia chronologiczna)
3. miary dynamiki (indeksy indywidualne, agregatowe)
4. średnie tempo zmian zjawiska w czasie
5. **wygładzanie szeregu czasowego** (mechaniczne, analityczne)
6. **analiza wahań okresowych** (wskaźniki sezonowości)

WYGŁADZANIE szeregu czasowego

Wygładzanie jest to zabieg prowadzący do:

- eliminacji wahań i do
- wyodrębnienia tendencji rozwojowej badanego zjawiska (tendencja rosnąca, malejąca bądź stabilizacja).

Szeregi czasowe wygładzamy stosując metody:

1. mechaniczną (wykorzystanie średnich ruchomych) oraz
2. analityczną (dopasowanie odpowiedniej funkcji do danych szeregu czasowego).

Wyglądanie MECHANICZNE

(średnie ruchome k -okresowe)

Oznaczmy kolejne wartości szeregu czasowego:

$$y_1, y_2, y_3, \dots, y_{n-2}, y_{n-1}, y_n$$

Średnie ruchome wyznaczamy różnie w zależności od ich długości (k).

Inaczej gdy k jest nieparzyste, np. $k = 3, 5, 7$, itd.

Inaczej zaś gdy k jest parzyste, np. $k = 2, 4, 6$, itd.

Gdy k jest nieparzyste (np. $k=3$), to średnie ruchome wyznaczają się następująco:

$$\bar{y}_2 = \frac{y_1 + y_2 + y_3}{3}, \quad \bar{y}_3 = \frac{y_2 + y_3 + y_4}{3},$$

$$\bar{y}_{n-1} = \frac{y_{n-2} + y_{n-1} + y_n}{3}$$

itd. aż do przedostatniego okresu

Zauważmy, że przy $k=3$ straciliśmy jedną informację na początku i jedną na końcu szeregu czasowego ($1+1=2$ straty).

Przy $k=5$ straty wyniosą już $2+2=4$, a przy $k=7$ wyniosą aż $3+3=6$.

REGUŁA: im dłuższa średnia ruchoma (im większe k), tym większe straty na informacji, ale za to lepsze wygładzenie i możliwość zaobserwowania tendencji rozwojowej badanego zjawiska.

Gdy k jest parzyste (np. $k=4$), to średnie ruchome wyznacza się następująco (tzw. średnia scentrowana):

$$\bar{y}_3 = \frac{\frac{1}{2}y_1 + y_2 + y_3 + y_4 + \frac{1}{2}y_5}{4},$$

$$\bar{y}_4 = \frac{\frac{1}{2}y_2 + y_3 + y_4 + y_5 + \frac{1}{2}y_6}{4}, \quad \text{itd. aż do}$$

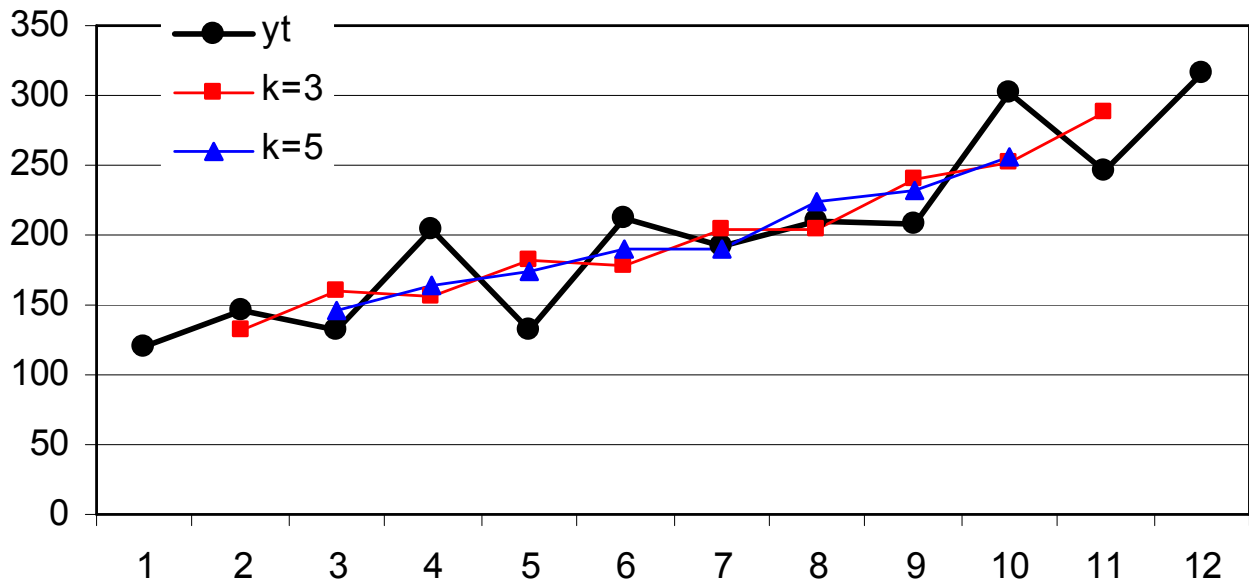
$$\bar{y}_{n-2} = \frac{\frac{1}{2}y_{n-4} + y_{n-3} + y_{n-2} + y_{n-1} + \frac{1}{2}y_n}{4}$$

PRZYKŁAD 1

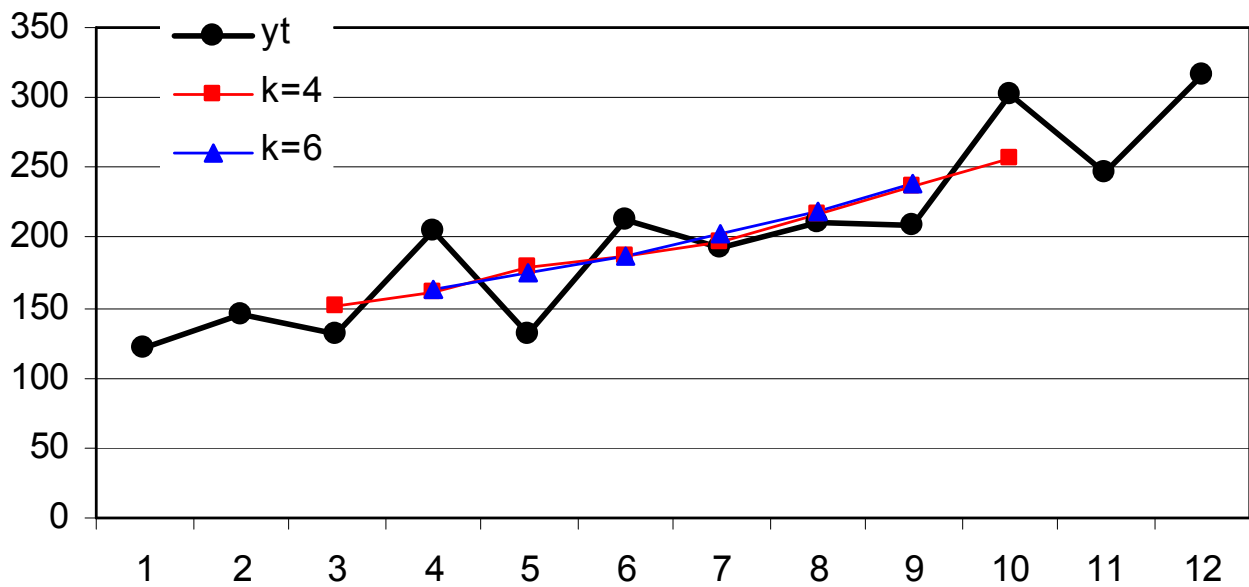
Obroty (y_t) firmy ALFA [w tys. zł] w ciągu 12 kolejnych okresów (t) przedstawia poniższa tabela. W dwóch ostatnich kolumnach pokazano średnie ruchome o różnej długości (k nieparzyste i parzyste)

okres	obroty	średnie ruchome			
		nieparzyste		parzyste	
t	y_t	$k=3$	$k=5$	$k=4$	$k=6$
1	121	x	x	x	x
2	146		x	x	x
3	132				x
4	204				
5	132	183	174	178	
6	212	179	190	186	187
7	192	205	191	196	202
8	211	204	225	217	219
9	209	241	232	236	238
10	303	253	257	256	x
11	247	289	x	x	x
12	316	x	x	x	x

Obroty firmy ALFA (wygładzanie k nieparzyste)

Obroty firmy ALFA (wygładzanie k parzyste)

Wyglądanie ANALITYCZNE (liniowa funkcja TRENDU)

Wyglądanie szeregu czasowego polega tutaj na oszacowaniu liniowej funkcji trendu:

$$\hat{y}_t = at + b$$

Nieznane parametry ***a*** i ***b*** wyliczamy na podstawie danych z szeregu czasowego stosując następujące wzory:

$$a = \frac{\sum_{t=1}^n (t - \bar{t})(y_t - \bar{y})}{\sum_{t=1}^n (t - \bar{t})^2}$$

$$b = \bar{y} - a\bar{t}$$

a – oznacza okresowe tempo wzrostu ($a > 0$) lub ubytku ($a < 0$) wielkości badanego zjawiska

b – oznacza stan zjawiska w okresie wyjściowym (tzn. dla $t=0$)

PRZYKŁAD 2

W tabeli zawarte są obliczenia pomocnicze przy wyznaczaniu liniowej funkcji trendu dla obrotów firmy ALFA.

W ostatniej kolumnie pokazano teoretyczne wartości obrotów wyliczone na podstawie oszacowanej funkcji trendu.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
t	y_t	$(t - \bar{t})$	$(y_t - \bar{y})$	$(3)*(4)$	$(t - \bar{t})^2$	$\hat{y}_t$
1	121					
2	146					
3	132					
4	204	-2,5	2	-5,0	6,25	163
5	132	-1,5	-70	105,0	2,25	179
6	212	-0,5	10	-5,0	0,25	194
7	192	0,5	-10	-5,0	0,25	210
8	211	1,5	9	13,5	2,25	226
9	209	2,5	7	17,5	6,25	241
10	303	3,5	101	353,5	12,25	257
11	247	4,5	45	202,5	20,25	273
12	316	5,5	114	627,0	30,25	288
		x	x			x

$$\bar{t} = \frac{78}{12} = 6,5$$

$$\bar{y} = \frac{2425}{12} = 202$$

$$a = \frac{2246,5}{143} = 15,7$$

$$b = 202 - 15,7 \times 6,5 = 100$$

Zatem funkcja trendu opisująca obroty firmy ALFA ma postać:

$$\hat{y}_t = 15,7 t + 100$$

Do oceny dopasowania linii trendu do danych empirycznych (rzeczywiste obroty firmy ALFA) służy współczynnik zbieżności (φ^2):

$$\varphi^2 = \frac{\sum_{t=1}^n (y_t - \hat{y}_t)^2}{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2} \quad \text{gdzie} \quad 0 \leq \varphi^2 \leq 1$$

Im φ^2 jest bliższy 0, tym dopasowanie jest **lepsze**.

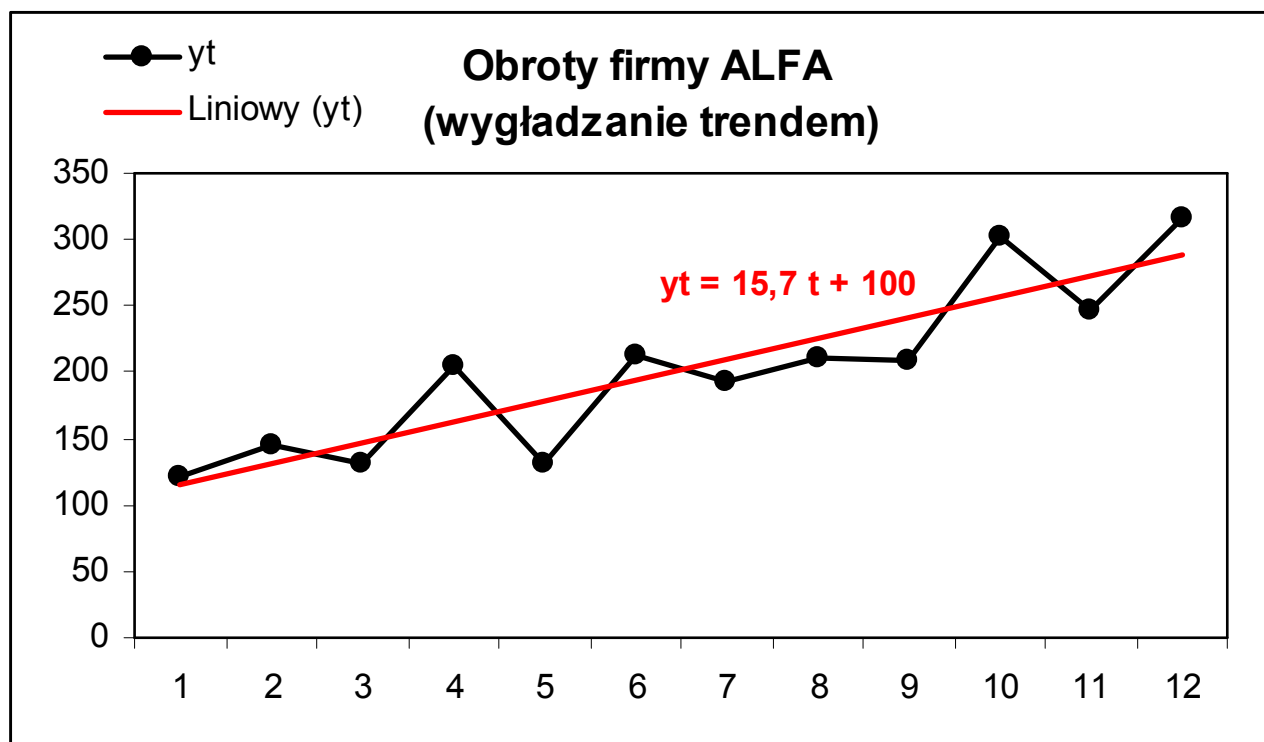
Popularniejszą miarą dopasowania jest współczynnik determinacji (R^2):

$$R^2 = 1 - \varphi^2 \quad \text{gdzie} \quad 0 \leq R^2 \leq 1$$

Tutaj im R^2 jest bliższy 1, tym dopasowanie jest **lepsze**.

Popularna interpretacja R^2 :

liniowa funkcja trendu w ($R^2 \times 100$)% opisuje kształtowanie się badanego zjawiska.

PRZYKŁAD 3 (c.d. przykładu 2)

W tabeli zawarte są obliczenia pomocnicze przy wyliczaniu współczynnika zbieżności (φ^2) dla liniowej funkcji trendu obrotów firmy ALFA.

Przypomnijmy, że średni kwartalny poziom obrotów w firmie ALFA wyniósł:

$$\bar{y} = \frac{2425}{12} = 202$$

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
t	y_t	$\hat{y}_t$	$(y_t - \hat{y}_t)$	$(y_t - \bar{y})$	$(y_t - \hat{y}_t)^2$	$(y_t - \bar{y})^2$
1	121	116				
2	146	131				
3	132	147	-15	-70	225	4900
4	204	163	41	2	1681	4
5	132	179	-47	-70	2209	4900
6	212	194	18	10	324	100
7	192	210	-18	-10	324	100
8	211	226	-15	9	225	81
9	209	241	-32	7	1024	49
10	303	257	46	101	2116	10201
11	247	273	-26	45	676	2025
12	316	288	28	114	784	12996
<i>razem</i>			x	x		

$$\varphi^2 = \frac{9838}{45053} = 0,218$$

$$R^2 = 1 - 0,218 = 0,782$$

Liniowa funkcja trendu $\hat{y}_t = 15,7 t + 100$ wygładzająca wahania przypadkowe opisuje obroty firmy ALFA w 78,2% ($R^2=0,782$). Wartość współczynnika determinacji R^2 zauważalnie odbiega od jedności (1).
WNIOSEK:

obok wahań przypadkowych występują również inne wahania, np. wahania sezonowe (cykliczne).

Analiza WAHAŃ OKRESOWYCH

Aby wyodrębnić wahania sezonowe (cykliczne) w szeregu o n okresach dzielimy ten szereg na S cykli.

Podział musi być taki, aby w każdym cyklu występowała stała liczba k faz.

Działania mające na celu wyodrębnienie wahań sezonowych są następujące:

1. Wyglądzamy szereg czasowy $\{y_t\}$ analitycznie (lub mechanicznie średnią ruchomą k -okresową).
Na podstawie wyznaczonej funkcji trendu obliczamy wartości teoretyczne $\{\hat{y}_t\}$.
2. Uwalniamy szereg czasowy od trendu. W tym celu wyliczamy wielkości $w_t = y_t / \hat{y}_t$. Wielkości te zawierają wahania przypadkowe i sezonowe.
3. Pozbywamy się wahań przypadkowych w wielkościach w_t .

W tym celu dla jednoimiennych okresów i (tj. okresów należących do tej samej fazy) wyliczamy ich średnią arytmetyczną

$$C'_i = \frac{\sum_{j=0}^{s-1} w_{i+j \times k}}{s} \quad (\text{dla każdej fazy } i=1, 2, \dots, k).$$

Są to tzw. **SUROWE wskaźniki sezonowości**.

INTERPRETACJA (wskaźnik surowy – 1) × 100% :

”O ile procent poziom zjawiska w danej fazie cyklu jest wyższy (znak *plus*) lub niższy (znak *minus*) od poziomu jaki byłby osiągnięty, gdyby nie było wahań cyklicznych, a rozwój następował zgodnie z trendem”.

4. Suma takich wskaźników dla wszystkich faz powinna być równa k .
Jeżeli tak nie jest, to należy surowe wskaźniki sezonowości podzielić przez odpowiedni współczynnik korygujący (= [suma wskaźników surowych] / k). Otrzymamy w ten sposób

CZyste wskaźniki sezonowości.

PRZYKŁAD 4 (c.d. przykładu 3)

Liczba okresów w szeregu czasowym $n=12$ (12 danych kwartalnych o obrotach firmy ALFA).

Liczba cykli $s=3$ (bo szereg opisuje dane kwartalne przez 3 lata).

Liczba faz w każdym cyklu $k=4$ (bo w każdym roku są 4 kwartały).

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
t	y_t	$\hat{y}_t$	$\frac{y_t}{\hat{y}_t}$	kwartał	I	II	III	IV
1	121	116	1,04	I	1,04			
2	146	131	1,11	II		1,11		
3	132	147	0,90	III			0,90	
4	204	163	1,25	IV				1,25
5	132	179		I				
6	212	194		II				
7	192	210		III				
8	211	226		IV				
9	209	241	0,87	I	0,87			
10	303	257	1,18	II		1,18		
11	247	273	0,90	III			0,90	
12	316	288	1,10	IV				1,10
<i>razem</i>	X	X	X	X				

SUROWE wskaźniki sezonowości						0,903	1,093
	Σ		$\Sigma / 4$				
CZyste wskaźniki sezonowości						0,902	1,091

Surowe wskaźniki sezonowości:

$$/ 3 = \underline{0,883}; \quad / 3 = \underline{1,127}; \quad 2,71 / 3 = \underline{0,903}; \quad 3,28 / 3 = \underline{1,093}$$

Suma surowych wskaźników sezonowości wynosi: **4,006**

Współczynnik korygujący: **$4,006 / 4 = 1,0015$**

Czyste wskaźniki sezonowości:

$$0,833 / 1,0015 = \underline{0,882} \quad 1,127 / 1,0015 = \underline{1,125} \quad 0,903 / 1,0015 = \underline{0,902}$$

$$1,093 / 1,0015 = \underline{1,091}$$

Suma czystych wskaźników sezonowości wynosi: **4,000**

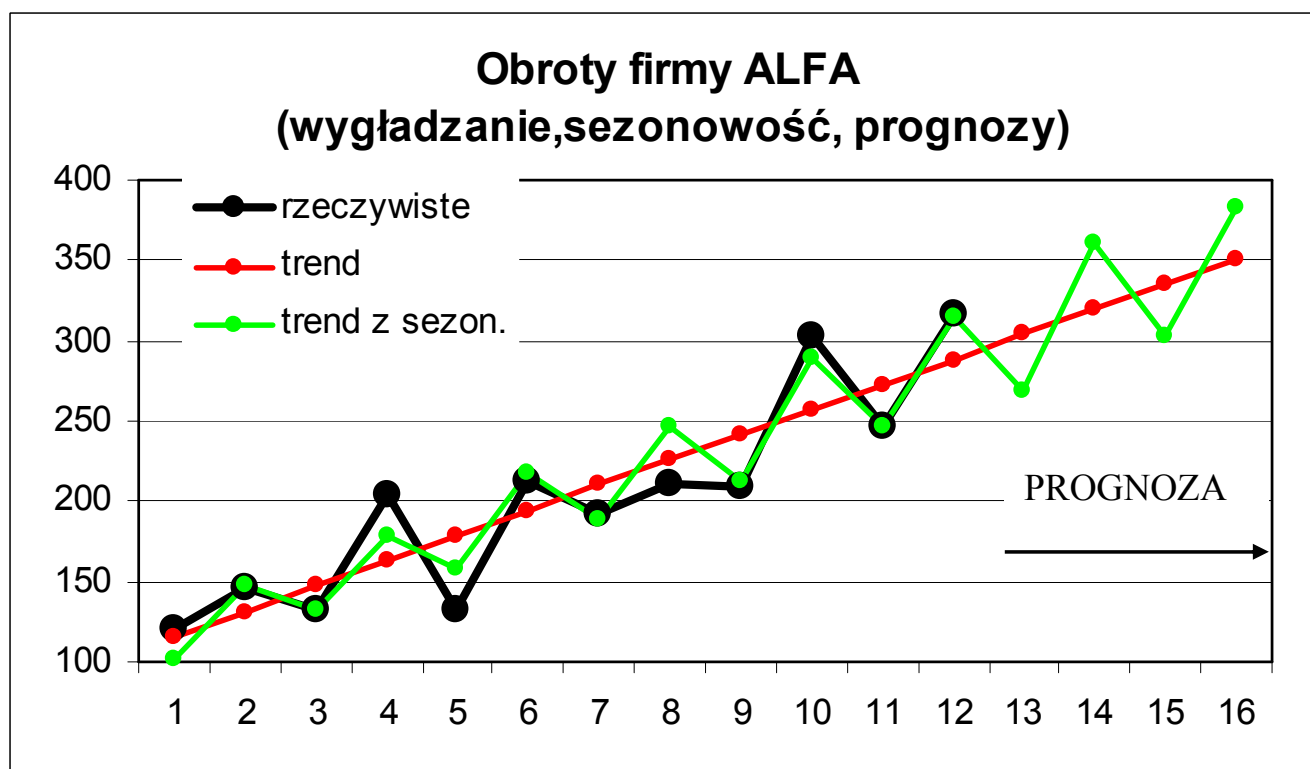
Jeżeli pomnożymy w każdym okresie teoretyczny poziom zjawiska $\hat{y}_t$ przez odpowiedni dla danego okresu wskaźnik sezonowości, to otrzymamy teoretyczny poziom zjawiska uwzględniający wahania sezonowe.

PRZYKŁAD 5 (c.d. przykładu 4)

Wyznamy prognozę obrotów firmy ALFA na kolejny rok (4 kolejne kwartały: 13, 14, 15 i 16) wykorzystując funkcję trendu

$\hat{y}_t = 15,7 t + 100$ oraz czyste wskaźniki sezonowości (0,882 dla kwartałów I; 1,125 dla II; 0,902 dla III oraz 1,091 dla kwartałów IV).

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
t	dane rzeczywiste y_t	dane teoretyczne z trendu $\hat{y}_t$	kwartał	wskaźniki sezonowości	dane teoretyczne skorygowane $\hat{y}_t$
1	121	116	I	0,882	102
2	146	131	II	1,125	147
3	132	147	III	0,902	133
4	204	163	IV	1,091	178
5	132	179	I		
6	212	194	II		
7	192	210	III		
8	211	226	IV		
9	209	241	I	0,882	213
10	303	257	II	1,125	289
11	247	273	III	0,902	246
12	316	288	IV	1,091	314
PROGNOZY dla kolejnych kwartałów					
13	?		I		
14	?		II		
15	?	336	III	0,902	303
16	?	351	IV	1,091	383

W domu: Dla danych z kolumn (2) i (6) ostatniej tabeli ($t=1,2,\dots,12$) – strona 11; policz współczynnik zbieżności i współczynnik determinacji (gotowa tabela poniżej). Sprawdź o ile poprawiło się dopasowanie na skutek uwzględnienia sezonowości.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
t	y_t	$\hat{y}_t$ <i>Skor.sez.</i>	$(y_t - \hat{y}_t)$	$(y_t - \bar{y})$	$(y_t - \hat{y}_t)^2$	$(y_t - \bar{y})^2$
1	121	102				
2	146	147				
3	132	133				
4	204	178				
5	132	158				
6	212	218				
7	192	189				
8	211	247				
9	209	213				
10	303	289				
11	247	246				
12	316	314				
razem						